Posudek oponenta bakalářské práce

Hana Haľama: Znaky pro gender a sexuální orientaci v ČZJ

Studentka si pro svou práci vybrala téma, které je (nejen) v ČR prakticky neprobádané a vzhledem k současnému dění v komunitě Neslyšících (např. vznik spolku Duha pro neslyšící) aktuální.

Problematika terminologie z oblasti LGBTQIA+ je značně složitá. Navíc se k ní pojí několik přístupů, z nichž patrně dominuje přístup medicínský a přístup sociolingvistický/kulturně-lingvistický. Vše je ztíženo skutečností, že se v případě neslyšících lidí – mluvčích ČZJ jedná o problematiku „menšiny" (queer) v „menšině" (komunita Neslyšících). Oceňuji proto odvahu, s níž se studentka do tohoto tématu pustila.

Cílem práce bylo *„zmapovat, jak rodilí mluvčí českého znakového jazyka přirozeně vyjadřují vybrané termíny spojené s genderem a sexuální orientací, a zjistit, jaké vyjadřovací strategie volí, pokud je daný termín na periferii jejich znakové zásoby, pokud nemá ustálený znak či pokud jich má naopak více*" (viz abstrakt práce).

Již z obsahu je patrná struktura části předcházející samotnému výzkumu, která je netradiční a připomíná spíše „výkladový slovník" z oblasti LGBTQIA+. Jelikož lze předpokládat, že termíny nejsou známé ani v češtině u většinové (slyšící) společnosti, je tato struktura vcelku logická. Očekávala bych však v této části i malý odborný teoretický vhled do lingvistiky nebo sociolingvistiky, např. jak je to se znakovou zásobou (resp. s její strukturou) v ČZJ, potažmo obecně ve znakových jazycích, nebo vhled do „znakotvorby / vyjadřovacích strategií", o kterých píše, pakliže je to oblast, na kterou se chce studentka zaměřit. Domnívám se, že by se tak studentce lépe stanovovaly cíle práce a usouvztažňovala se zjištění ve výzkumné části s teoretickým konceptem. Případně by mohly být užitečné alespoň informace o aktuální situaci ohledně LGBTQIA+ u neslyšících v ČR, která může mít vliv na zkoumanou znakovou zásobu v ČZJ a mohla by vysvětlit některé jevy (např. zda existují spolky nebo zda mají neslyšící lidé možnost se setkávat a kde by se znaková zásoba mohla utvářet, zda probíhají případná setkávání v Praze, či na Moravě, nebo naopak zda u nás dosud nic takového není). Nutno ale říct, že byla struktura takto vytyčena v zadání práce a studentka ji splnila. Výběr jednotlivých termínů i jejich výklad je dle mého názoru (nejsem však odborníkem na LGBTQIA+ problematiku) pro účely této práce dostatečný.

Z práce však není patrné, dle jakého pravidla byly jednotlivé termíny uspořádány (např. proč je „gender" na začátku a termíny s ním související až na konci seznamu). Vzhledem ke zvolené struktuře této části čtenář nepostupuje od známých termínů k neznámým (pro pochopení některých termínů je třeba nejprve být obeznámen s termínem, který se nachází v pořadí níže), z tohoto důvodu by bylo uspořádání podle zjevného pravidla více než vítané. Pokud by byly termíny seřazeny podle frekvence, bylo by z mého pohledu pro laické čtenáře užitečné, kdyby byly rozděleny alespoň do dvou základních oblastí, které zmiňuje název práce „gender" a „sexuální orientace" (a v rámci těchto skupin je mít seřazené podle frekvence), leč rozumím tomu, že některé termíny mohou stát na pomezí obou skupin. Na druhou stranu je třeba říct, že termínů není v práci mnoho a jejich dohledávání v textu tedy není příliš komplikované.

Z práce je patrné, že studentka zúročila svoji orientaci v této problematice a je schopna kriticky posoudit vhodnost přístupů k tomu, co chce zkoumat. Velmi kladně hodnotím, že se rozhodla popsat jednotlivé termíny v takovém pojetí, v jakém jsou vnímány samotnými lidmi na duhovém spektru. Jsou to právě tito lidé, jejichž znaky bude studentka zkoumat.

Bohužel se však v práci značně stírají hranice mezi autorskou myšlenkou a parafrází. Zhruba polovina celé části, která předchází samotnému výzkumu, není citovaná. Ne vždy je z práce zřejmé, co je autorskou myšlenkou, proto nelze počet neocitovaných parafrází odhadnout, nicméně některé pasáže je dle mého názoru nutné ocitovat (např. kapitola – termín *Demisexuál/ka, Cisgender, Queer*, řada poznámek pod čarou atd.). Je pochopitelné, že pokud studentka nechtěla vycházet z českých medicínských publikací a žádné jiné zdroje neexistují, může být obtížné vytvořit výklad podepřený odbornou literaturou. Zahraniční literatura však nabízí nespočet publikací, ze kterých lze čerpat (např. vysvětlení k termínu *cisgender*, které je se víceméně shoduje s autorčiným výkladem bez citace, nabízí např. Oxford Dictionary of Word Origins[1]). Lze případně též použít méně vyhovující pasáž s tím, že by ji autorka kriticky okomentovala a přidala vlastní vhled do problematiky. Vzhledem k tomu, že se autorka zjevně velmi dobře orientuje v problematice LGBTQIA+, věřím, že by jasně ohraničené autorčiny vlastní názory, poznatky a kritický komentář k dostupné literatuře byly pro tuto práci velmi cenné. Množství neocitovaných částí, které zjevně nepředstavují autorčin názor, myšlenku, již bohužel není akceptovatelné pro práci tohoto typu.

Avšak vzhledem k množství neocitovaných parafrází a předpokladu, že studenti VŠ v závěru studia jsou obeznámeni s problematikou plagiátorství, si kladu otázku, zda se skutečně jedná o záměr, nebo zda tato skutečnost není zapříčiněna něčím jiným. Mohla by, prosím, diplomantka vysvětlit na obhajobě, proč je řada částí neocitována?

Ocitované části tvoří většinou přímé citace, kterých je v textu mnoho (někeré stránky jsou tvořeny výlučně jen citacemi, viz např. s. 12). V těchto pasážích, které jsou označeny kurzívou, navíc došlo k posunu některých diakritických znamének, což velmi ztěžuje čtení. Citovaných parafrází je oproti přímým citacím v textu velmi málo, což způsobuje to, že je text celkově nekonzistentní, jednotlivé části jsou neprovázané.

Výzkum byl koncipovaný kvalitativně. Cíl je obecný a tato skutečnost patrně spolu s chybějícími jasně stanovenými výzkumnými otázkami vede k tomu, že není čtenáři úplně zřejmé, co konkrétně bude autorka sledovat a v získaném materiálu analyzovat. Tato informace však v práci nechybí, jen je podrobněji popsána až v závěru práce.

V první části výzkumu studentka během série přednášek s diskuzemi na LGBTQIA+ akci pro neslyšící zjišťovala, jak uživatelé českého znakového jazyka pracují s LGBTQIA+ termíny.

Oceňuji poměrně podrobný popis celé akce i popis lidí, kteří se na ní vyskytovali, včetně jejich sebeidentifikace na duhovém spektru. Poskytuje to čtenáři celkem ucelený obraz o možných vlivech na získaný materiál. V práci jsou následně vyjmenovány jednotlivé znaky, které byly použity. Bohužel se tu čtenář už nedozvídá o podobě jednotlivých znaků a o kontextu, do

[1] Cisgender. *Oxford Dictionary of Word Origins* [online]. 3. Oxford University Press, 2021 [cit. 2023-06-06].

jakého byly znaky zasazeny, což velmi snižuje přínos této části výzkumu. Právě tato část nám mohla poskytnout informace o tom, v jakých kontextech jsou dané varianty znaku používány.

Druhá část výzkumu proběhla prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s jednotlivými probandy – rodilými mluvčími ČZJ, kteří se identifikují na duhovém spektru. Probandům byl předložen seznam termínů v češtině a jejich úkolem bylo: *„uvést nejprve znak, který pro dané slovo používají běžně, naprosto přirozeně v neformální komunikaci, a poté dodat další varianty vyjádření termínu, které znají, ale které by nepoužili, a doplnit dané vyjádření o důvod*.“ Oceňuji možnost dovysvětlení termínu v ČZJ, pokud ho respondenti neznali.

V práci se autorka opakovaně zamýšlí nad tím, *„kterým směrem se točí bludný kruh neexistující znakové zásoby*“ (s. 27). Zde by – kromě možných důvodů, které ve své práci autorka zmiňuje – stála za úvahu i otázka, zda není tato skutečnost daná (částečně) i tím, že se některé termíny v ČZJ vyjadřují jinými jazykovými prostředky, nekompletně specifikovanými znaky atd. (které jsou u tohoto typu výzkumu (viz předložený seznam slov) obtížně zjistitelné). Jsou to ale pouze podněty k úvaze, neboť nevím, jak autorka v této práci pojímá „znakovou zásobu“.

Vzhledem k tomu, že se jedná o „menšinu v menšině“ a o problematiku, která je stále do jisté míry spojena se stigmatizací, je nutno ocenit, že se autorce podařilo získat 12 respondentů.

Kladně též hodnotím, že studentka reflektuje možné limity způsobené velmi homogenním vzorkem (který byl, až na jednu výjimku, tvořen cis muži – gayi). I přes to se domnívám, že nasbíraný materiál má velkou výpovědní hodnotu – lze na něj nahlížet mimo jiné i jako na vzorek cis mužů – gayů, což může být v budoucnu velmi užitečným materiálem třeba pro srovnání s jinými „izolovanými“ skupinami lidí na duhovém spektru.

Práce respektuje etické zásady výzkumu – všichni respondenti jsou anonymizováni a vzhledem ke snadné identifikaci zde není konkrétní ani věk („okolo 30“).

Následná část je tvořena již termíny, jejichž pořadí kopíruje pořadí v „teoretické“ části. Autorka zde popisuje použité znaky, většina z nich je doplněna barevnými, kvalitně zachycenými fotografiemi. Velmi oceňuji, že se autorka nespokojila jen s popisem produkovaných znaků, ale u jednotlivých variant znaků též zjišťovala, zda se jedná o znak „neutrální“, nebo je probandi vnímají jako pejorativní. Velmi cenné jsou též komentáře jednotlivých respondentů k jednotlivým termínům. Celá tato část je těžištěm celé práce a přináší podnětné informace nejen odborníkům, ale i laické veřejnosti, která – jak již bylo řečeno v „teoretické části“ – si často není jista, která varianta je neutrální a pro použití v komunikaci vhodná.

U některých znaků se však bohužel čtenář nedozví přesnou podobu znaku, protože ve fotografiích chybí označení pohybu (jedná se zejm. o znaky, u kterých se nemění tvar ruky ani místo artikulace, např. Obr. 3 – gender, Obr. 9 – teplouš). Některé fotografie jsou doplněny alespoň popisem, bohužel však některé z nich nepodávají úplné informace (např. *„dvouruční znak s tvarem rukou TO artikulovaný v neutrálním znakovacím prostoru s kontaktem a pohybem rukou o sebe (viz obr. 13)“* – zde není zřejmé, v jakém směru se ruce o sebe pohybují, zda se jedná o střídavý pohyb apod.). Některé znaky jsou navíc bez fotografie a z popisu není zcela jasné, jak daný znak přesně vypadá nebo jaký specifický znak je myšlen (např. *„kombinací znaků MUŽ ŽENA SZ NIC MOC*“, s. 46).

Z popisu též není patrné, zda u některých znaků je mylně označen mluvní komponent jako orální, nebo zda se skutečně jedná o orální komponent (např. tvarem úst pouze připomínající slovo v ČJ nebo jeho nejvýraznější foném), viz např. jedna z variant znaku LESBA: *„Jako dalším možné varianty uváděli respondenti dvouruční znak artikulovaný na předloktích s orálním komponentem LESBA nebo LESBIČKA (viz obr. 12)*." (cit. bez úpravy, s. 37).

Všechny tyto nedostatky bohužel velmi snižují přínos výstupu práce.

Co se týče formální stránky, práce je téměř bez gramatických chyb. Typografické chyby se vyskytují v přiměřené míře. Výjimku tvoří přímé citace v kurzívě, kdy pravděpodobně vlivem převodu práce do PDF došlo k posunu některých diakritických znamének a vzhledem k množství přímých citací už výrazně ztěžuje čtení celé práce. Rušivě v odborném textu občas též působí občasné použití hovorových výrazů (např. *„Ani tahle definice (…)*" (s. 14), *„používá tenhle (původně) pejorativní termín*" (s. 30), neobratné formulace vět či vynechané části (např. *„(…) které jsou známé především v kontextu trans osob, které se cítí komfortně a zapadají do binárních kategorií muž – žena*). Celkově je ale výskyt poměrně malý a víceméně v toleranci.

Velmi problematická je však práce s literaturou. Kromě výše již zmíněných chybějících citací, některé z nich chybí v seznamu literatury, nebo naopak jsou v seznamu literatury zdroje, které v textu nebyly použity. V seznamu literatury se též vyskytují zdroje, které jsou uvedeny bez autorů, ačkoli autory mají (např. publikace *Specifika sociální práce respektující genderovou, sexuální a vztahovou rozmanitost*, která má i editora).

Bakalářská práce ze zabývá velmi zajímavým a aktuálním tématem. Výstupy práce – zejm. druhé části výzkumu – jsou přínosné a v upravené podobě mají i praktické využití pro neslyšící laickou veřejnost. Kvalitu práce však velmi snižuje její zpracování, které je už na hraně toho, co je přípustné pro odborný text tohoto typu (zde však velmi záleží na důvodech). Prosím tedy studentku o vysvětlení některých nedostatků na obhajobě.

Práci s velkými výhradami doporučuji k obhajobě.

Návrh hodnocení: DOBŘE

Kateřina Holubová

8. 6. 2023